

Marijan Smolik

Teološka fakulteta v Ljubljani

SLOVENŠČINA V OBREDNIKIH

Povod za to razpravo je razrešitev bibliografske uganke o latinsko-nemško-slovenskem obrednem priročniku, ki ga je pred dobrimi 200 leti 1771 in 1772 izdal p. Inocenc Taufferer in je v njem zbral veliko doslej neocenjenih slovenskih obrednih molitev.

Ker pa s tem posegamo na zelo malo raziskano področje slovenskega obrednega slovstva¹, se lahko ob tej priložnosti spomnimo, da bo kmalu 270 let, kar so bile 1706 prvič tiskane slovenske (katoliške) obredne besede v prvem ljubljanskem obredniku², in 400 let, kar je 1575 (in znova 1585) Primož Trubar natisnil prvo slovensko Agendo, obrednik za slovensko protestantsko Cerkev³.

Kratek pregled zgodovine obrednih knjig, ki so jih uporabljali nekoč na precejšnjem delu slovenskega ozemlja, je pred 50 leti napisal prof. dr. France Ušeničnik⁴. Njegova razprava je nastala v zvezi s pripravami na prevod celotnega Rimskega obrednika v slovenščino, kar je pred 40 leti predstavljalo pomemben kulturni dogodek⁵.

V našem času pa katoliška Cerkev na Slovenskem izvaja popolno poslovenjenje vseh obrednih knjig, kakor so to omogočili sklepi 2. vatikanskega koncila pred 10 leti⁶. Zato naj ta razprava poda vsaj nekaj gradiva in spodbud za nadaljnje raziskovanje.

Marko Pohlin je v svoji bibliografiji »Bibliotheca Carnioliae« navedel, da je njegov sodobnik, jezuitski profesor p. Inocenc Taufferer anonimno (tacito suo nomine) v Ljubljani izdal »Compendium Ritualis Labacensis latine, Carniolice et germanice cum assistentia moribundorum. Lab. litteris Egerianis 1772, in 12«⁷.

¹ »Obrednik« je knjiga, v kateri so zbrani obredni teksti in navodila za tiste obrede, ki jih sme opravljati duhovnik (v poznem sred. veku so ji večkrat rekli »agenda«, pozneje šele »ritual«). Knjiga za škofovske obrede je »pontifikal«. Mašne molitve in obredi so zbrani v »misalu«; del misala je »lekcionar« z odlomki beril in evangelijev iz sv. pisma. Redovniške in duhovniške molitve so v »brevirju«. — V tej razpravi bo govor le o obrednikih.

² *Rituale Labacense ad usum Romanum accomodatum*. Labaci Typis Joannis Georgii Mayr, Inclytæ Provinciæ Carnioliae Typogr. MDCCVI.

³ Ta mahina agenda: v knjigi »Catehismvs sdveima islagama«, Tübingen 1575, str. 409 sl.; Agenda, tv ie, kovk se te imenitnishe boshie slvshbe opravljajo, Wittenberg 1585.

⁴ Obrednik oglejske cerkve v ljubljanski škofiji: *Bogoslovni vestnik* 4 (1924), 1—35, 97—127.

⁵ Rimski obrednik, Ljubljana 1932; obvezno ga je bilo treba uporabljati od 1. julija 1934 dalje. (Latinski »Rituale Romanum« je izšel 1614 kot prvi uradni skupni obredni vzorec za celo Cerkev rimskega obreda.) — Jugoslovanski škofje so namreč na prvi skupni konferenci v Zagrebu 29. novembra 1913 sklenili, naj se slovansko bogoslužje s papeževim dovoljenjem uvede v vsej Jugoslaviji (prim. ljubljanski škofijski list 1919, št. 1; *Cas* 13 (1919), 105, 114).

⁶ *Constitutio de Sacra Liturgia »Sacrosanctum Concilium«*, slov. prevod: Konstitucija o svetem bogoslužju, Ljubljana 1967². Doslej je v skupni založbi slovenskih škofov izšlo 8 zvezkov lekcionarja (Rimski misal, Berila in evangeliji, Ljubljana 1970—1972), 3 zvezki obrednika (Rimski obrednik: Krščevanje otrok, Krščanski pogreb, Poroka, Ljubljana 1970) in 1 zvezek pontifikala (Rimski pontifikal, Sveta birna, Ljubljana 1972); drugo je še v pripravi. — V uradnih navodilih za prevajanje liturgičnih knjig je naročeno, naj pri prevajanju sodelujejo tudi strokovnjaki v domačem jeziku, torej pri nas slavisti (prim. Navodila za izvajanje konstitucije o svetem bogoslužju, Ljubljana 1967, 15), zato ta proces v sedanji Cerkvi na Slovenskem ne more biti zgolj interna cerkvena zadeva.

⁷ *Bibliotheca Carnioliae*, natis v Ljubljani 1862, str. 54.

Pohlinov podatek so ponatiskovali vsi bibliografi, domači in celo tuji (jezuitski), njihče pa nikoli te knjige doslej ni mogel najti v kaki knjižnici.

Zelo podobno se glasi naslov bibliografom znanega priročnega obrednika: »Compendium ritualis labacensis cum appendice germanica et carniolica pro assistentia moribundorum«, vendar to ne more biti prej omenjena knjiga, ker jo je 1771 v Trstu natisnil Winckoviz, ne pa 1772 Eger v Ljubljani. Razen tega je ta priročnik le ponatis prav tako tržaške izdaje iz 1757, ki jo pozna tudi Pohlin⁸ in jo pripisuje drugemu jezuitu, ljubljanskemu pridigarju p. Lovrencu Pogačniku⁹. Franc Simonič je v svoji Slovenski bibliografiji na str. 103 navedel knjigo »Varia pietatis exercitia Dominis sodalibus praecipue sacerdotibus curatis oblata ab alma ac venerabili sodalitate B. V. Mariae in coelos assumptae. Continuata etc. Labaci Anno 1772. Litteris Egerianis. Ima več slovenskega«. Simonič ni prepisal celotnega dolgega naslova, šele s knjigo v roki lahko zremo, da »etc« pomeni jutranjo in večerno molitev, molitve pred spovedjo in po njej, pred mašo in po maši, obredne molitve za krščevanje, spovedovanje, obhajanje in maziljenje, molitve pri umirajočih in za razne blagoslove — vsega za 532 strani¹⁰. Tudi v tem naslovu se ponovi že znani izraz »modum assistendi moribundis«.

Primož Simoniti, ki je v svoji bibliografiji latinskih tiskov¹¹ zabeležil vse te knjige¹², pa je iz zbirke slovenskega verskega tiska v Semeniški knjižnici v Ljubljani opisal še »Vade mecum piorum sacerdotum seu Varia pietatis exercitia...«¹³ ki je prav tako kot prejšnja knjiga jezuitska kongregacijska izdaja, natisnjena pri Egerju v Ljubljani 1771. (Gre za pogosto navado jezuitskih marijanskih kongregacij, da so svojim članom preskrbele koristne knjige za duhovno in poklicno življenje.)

Podrobnejši pregled vsebine obeh knjižic pa razodene, da je to pravzaprav ena knjiga, ki so jo izdali dve leti zaporedoma in so spremenili le naslovni list (»Titelaufgabe«). Šele druga izdaja že v naslovu našteva celotno vsebino, žal pa tega dela naslova nista objavila ne Simonič ne Simoniti.¹⁴

V obeh izdajah se tekst začne takoj za naslovnim listom in vinjeto (rože in čebele z ulnjakom) z naslovom »Exercitium matutinum« in besedilom latinskih duhovnikovih jutranjih molitev. Nobenega uvoda ni, kakor je včasih pri takih kongregacijskih tiskih, nihče ni dal cerkveni imprimatur, in seveda zelo pisana

⁸ Prav tam str. 43.

⁹ Prim. SBL II, 411 in še na str. 319–320.

¹⁰ *Varia pietatis exercitia dominis sodalibus praecipue sacerdotibus curatis oblata ab alma ac venerabili sodalitate B. V. Mariae in coelos assumptae pars prior continens preces mane et vesperi, ante et post confessionem, ante et post missam: ritus in administratione sacramentorum baptismi, poenitentiae, eucharistiae et extremae unctionis: modum assistendi moribundis, et varias benedictionum formulas Labaci anno M. DCC. LXXII. Litteris Egerianis* (ves naslov je v verzalkah). Nepopoln Simoničev zapis je verjetno kriv, da knjige ne omenja Kidrič, ki je sicer vestno zabeležil vse slovenske tiske te dobe, npr. v Petazijevi biografiji v SBL II, 319–320.

¹¹ *Sloveniae scriptores latini recentioris aetatis*. Zagreb-Ljubljana 1972.

¹² Tauffererjevo je navedel po Pohlinu, drugi dve pa je sam videl.

¹³ Nav. d. 136. Celotni naslov je: *Vade mecum piorum sacerdotum seu varia pietatis exercitia precum mane et vesperi, ante et post missam; item quorundam sacrorum rituum, ceraemoniarum, et benedictionum oblata dominis sodalibus almae ac venerabilis sodalitates B. V. Mariae in coelos assumptae. Labaci Anno M. DCC. LXX. Litteris Egerianis*.

¹⁴ Izdajo iz 1772 imajo razen dveh izvodov v Semeniški knjižnici še v NUK in Narodnem muzeju v Ljubljani. Zakaj pa Simoniti na str. 137 navaja, da ima le 496 strani, ko jih ima seveda prav toliko kot 1771, to je 532 + [5] (in ne »+ [6]«, ker je po nesreči uporabljal pomanjkljivi izvod), in da vsebuje samo latinski in slovenski tekst, čeprav je trojezična, ni jasno.

vsebina ne more biti delo enega samega avtorja, zato je knjiga izšla anonimno. Skoraj pa ni dvoma, da jo je kompiliral jezuit in to večš slovenskega jezika, saj bomo v nadaljevanju razprave videli, da mnogo slovenskih tekstov dotlej še ni bilo natisnjenih, ali pa je vsaj pisava spremenjena. Anonimnost pa je še bolj razumljiva zato, ker je precejšen del vsebine ponatisnjen iz tedanjega ljubljanskega škofijskega obrednika, ki ga je 1767 izdal škof Leopold Jožef Petazzi.

Pohlin ne navaja te knjige ne z naslovom »Vade mecum . . .« (1771) ne kot »Varia pietatis exercitia« (1772), čeprav je še danes ohranjenih precej izvodov v različnih knjižnicah in čeprav gre za obsežno izdajo.

Vse to me sili k sklepu, da je Pohlin prav to knjigo, za katero je kljub anonimnosti lahko vedel, kdo jo je sestavil, sprejel v svojo bibliografijo pod geslom »Taufferer« in pod predmetno ustreznim naslovom »Compendium Ritualis Labacensis . . . cum assistentia moribundorum«, ne pa pod nič določnim »Vade mecum piorum sacerdotum« ali preohlapnim »Varia pietatis exercitia«. Da so jo duhovniki res uporabljali kot ročni obrednik namesto štirikrat obsežnejše Petazzijeve knjige, kažejo v enem izvodu prilepljeni signakli na listih, kjer se praktično (ne po naslovu) začne obred krsta (str. 122), obhajila bolnikov (168), maziljenja (181), molitev pri umirajočem (333) in vpeljevanje matere po porodu (435), v drugem izvodu pa so še dodani z roko pisani teksti obredov, ki jih ni v knjigi.

Zato najbrž z vso verjetnostjo lahko združimo v eno samo knjigo tri Simonitijske številke: 233 (Compendium), 1485 (Vade mecum) in 1497 (Varia pietatis exercitia) in jo prisodimo p. Inocencu Tauffererju¹⁵.

Pripravljanje podatkov za biografijo, ki jo o njem za SBL IV sestavlja prof. Alfonz Gspan, mi je omogočilo te ugotovitve prav v času, ko obhajamo v začetku navedene obletnice.

Slovenščina v velikih obrednikih pred 1772

Najstarejši tiskani obrednik, po katerem so duhovniki v naših krajih delili zakramente in opravljali druge obrede, je oglejska Agenda, natisnjena 1495, v enem izvodu ohranjena tudi v Ljubljani¹⁶.

V severnih slovenskih pokrajinah so se po vsej verjetnosti ravnali po podobni salzburški Agendi, ki je do 1500 celo večkrat izšla¹⁷.

V nobeni od teh knjig ni ne slovenske ne kake druge domače besede, čeprav je jasno, da so npr. pri krstu duhovniki vpraševali botre v njim razumljivem jeziku, ne pa v latinščini.

Oglejski obrednik je izšel ponovno 1575, pozneje pa menda ne več. V Salzburgu so ga tiskali bolj pogostoma, izdaja iz 1657 je tudi v Semeniški knjižnici v Ljub-

¹⁵ Simoniti, št. 1423.

¹⁶ Agenda Aquileiensis, Venetiis 1495: Gspan-Badalič, Inkunabule v Sloveniji. Ljubljana 1957, št. 5. Vsebino opisuje Ušeničnik v nav. razpravi, za njim Francesco Spessot, Libri Liturgici Aquileisi e rito patriarchino. Gorizia 1964 (pos. odtis iz Studi Goriziani 1964); pozna jo tudi Hermann Josef Spital, Der Taufritus in den deutschen Ritualien von den ersten Drucken bis zur Einführung des Rituale Romanum, Münster 1968 (Liturgiewissenschaftliche Quellen und Forschungen, Heft 47); v njegovi bibliografiji ima št. 58.

¹⁷ Spital, nav. delo str. 270–271, št. 303 in 304, do 1657 še št. 305–311. Ne pozna pa oglejske agende 1575, ki je v NUK in jo zato opisuje Ušeničnik v nav. d., za njim pa Spessot.

ljani. Tudi v teh obrednikih še ni slovenske besede, v salzburških pa se že pojavijo nemška vprašanja in tudi daljši nagovori.

Latinski Rimski obrednik je kot vzorec za škofijske obrednike izdal papež Pavel V. leta 1614, a z njim ni hotel nadomestiti domačih obrednikov, ampak samo pomagati, da bi postali boljši, za duhovnike in vernike koristnejši. Vse kaže, da so si duhovniki na Slovenskem v 17. stoletju pomagali z eno ali drugo obredno knjigo, oglejsko, salzburško, rimsko ali tudi kako drugo, ker obredna disciplina v teh časih še nikakor ni bila tako enotna kot pozneje, glede uporabe domačega jezika pa so se ravnali po izročilu.

Prvi škof, ki je dal sestaviti in natisniti obrednik za pretežno slovensko ozemlje, je bil ljubljanski škof Ferdinand Kuenburg v začetku 18. stol. To je bilo istočasno z zidanjem nove stolnice, ki je bila dozidana 1706. V novi stavbi je bila 30. avgusta zelo slovesna sinoda za celotno škofijo in na njej je škof izročil duhovnikom tudi novi obrednik: »Rituale Labacense ad usum Romanum accomdatum«¹⁸. Tako naj bi po prenovitvi tvarne stavbe (= stolnice) poskrbel za prenovljeno enotnost božičastja, obredov in svetih opravil v svojih cerkvah in odpravil nepravilnosti, ki so se polagoma prikradle, ker ni bilo domačega obrednika, piše škof v uvodu, datiranem 1. avgusta 1706¹⁹.

Ta obrednik je prvi, ki ima natisnjeno tudi slovensko besedilo, čeprav v skromni razsežnosti. Seveda je anonimen, podpisan je le škof, ki ga pa kot Nemeč ni mogel sestaviti. Upravičeno slutimo kot avtorja generalnega vikarja in stolnega dekana Janeza Antona Dolničarja²⁰. Zanj je dokumentirana splošna prizadevnost tudi za slovenske uradne tekste, in ker je on vodil zidavo stolnice, ki jo škof omenja kot spodbudo za prenovljene obrede, skoraj ni dvoma, da je tudi obrednik Dolničar vsaj soustvarjal, če ni sploh njegovo delo.

Slovenska (poleg latinskih in nemških) so v tem obredniku za krstni obred otrok vsa vprašanja in odgovori ter apostolska vera in očenaš (str. 11, 17, 18—20), v obredu za obhajilo zdravih in bolnih besede »Glejte, Janje božje« in »Gosnod, nisem vreden« (str. 85 in 93); največ slovenskega teksta pa je v poročnem obredu: nagovor (str. 257—259), vprašanja ženinu in nevesti (str. 261—262) in povabilo k molitvi očenaša in zdravamarije (str. 264). V primerjavi z nemškimi obredniki, npr. s salzburškim 1657, je delež domačega jezika zelo skromen. V onem so zlasti značilni dolgi nemški nagovori pri vseh obredih, ki jih sicer ljubljanski obrednik tudi omenja, ne podaja pa besedila. Praktična izvedba obredov je bila seveda precej bolj slovenska; to izpričuje npr. drobec v rokopisnem poročnem obredu²¹.

¹⁸ Prim. v ŠAL: *Protocollum Officii Episcopalis* št. 23, str. 425, kjer so zapisana navodila, ki jih je škof dal duhovnikom glede uporabe obrednika.

¹⁹ »id imprimis in votis gessimus, ut reformato aedificio materiali, et pro possibili ornato de iis etiam vobis prospiceremus, quibus uniformitate cultus, rituum, et caeremoniarum sacrarum in subjectis nobis Ecclesiae stabilita, extirpatisque abusibus, qui lapsu temporis in nonnullis functionibus sacris defectu proprii Ritualis irrepserant, ritus iidem, sanctae Romanae Ecclesiae omnium Magistrae conformes ab omnibus, et singulis Dioecesos nostrae curatis adhererent, sicque corpori morali Ecclesiae nobis concredita congrua in observantia Sacrorum Rituum harmonia, qua nihil commendabilius, induceretur.«

²⁰ Prim. biografijo, ki o njem izide v prihodnjem snopiču SBL: Thalnitscher.

²¹ Objavljeno besedilo v BV 29 (1969), 422.

Skoraj popolnoma enak je delež slovenščine v drugem ljubljanskem obredniku, ki ga je z istim naslovom 1767 izdal škof Leopold Jožef Petazzi (Petač)²². V uvodu navaja kot edini vzrok nove izdaje to, da so se prejšnji izvodi uničili in niso več uporabni. Res v njem skoraj ni sprememb, slovenska besedila so prav taka kot v prejšnjem obredniku: pri krstu otrok (na str. 13, 18—21), pri obhajilu (str. 82 in 90) in pri poroki (str. 259—262 in 264).

Slovenščina v malih obrednikih do 1772

Izmed neuradnih priročnih (malih) obrednikov je v času med Kuenburgovim in Petazzijevim obrednikom pripravil p. Lovrenc Pogačnik (jezuit) in v Trstu 1757 izdal že omenjeno drobno knjižico z obredi krsta otrok, previdevanja bolnikov, pogreba in z besedili nekaterih pogosteje uporabljanih blagoslovov²³. Pri dveh obredih (krst in obhajilo) je delež slovenščine prav tolik kot v velikem obredniku, le pisava je včasih drugačna. Dolge molitve pri bolnikih so vse latinske in prav tak je pogrebni obred, le molitve pri umirajočem (»Commendatio animae« — priporočanje duše), ki so v obredniku le latinske, je Pogačnik natisnil najprej v nemščini, nato pa v celoti tudi v slovenščini (z raznimi dodatnimi molitvami vred: fol. E do konca, to je 16 strani)²⁴.

Za Pogačnikovo knjižico že naslov »Compendium Ritualis Labacensis« izdaja namero, da hoče biti pravi, čeprav mali obrednik²⁵.

Že pred njim pa so izšli trije priročniki ali boljše molitveniki s slovenskimi molitvami pri bolnih, zlasti umirajočih. Prvega je objavil novomeški kanonik Matija Kastelic v drugem delu svojih Bratovskih bukvic, ki je izšel 1682 z naslovom »Modus juvandi agonizantes (str. 177—459). V 21 poglavjih so latinska pastoralna navodila za duhovnike, v večini poglavij pa so razen takih navodil še slovenski zgledi, kako naj duhovnik pripravlja na zakramente in na smrt bolnike različnih vrst in duhovnih stopenj (npr. pogl. XX: na smrt obsojene zločince). Vmes so prevedene različne molitve (npr. nicejsko-carigrajska in Atanazijeva veroizpoved na str. 233—239), odlomki iz sv. pisma in nekaj pesmi, nekatere so opremljene celo z notami.

Drug tak priročnik je knjižica jezuitskega patra Jakoba Škerla: Pomuč živim, umirajočim in mrtvim, ki je izšla prvič že 1735, drugič 1740 in tretjič 1780²⁶. To je molitvenik za bolnike in njihove domače, zato nima obrednih molitev, ampak le pripravo in zahvalo v zvezi z zakramenti, na koncu pa prevod celotnega »Priporočanja duše«²⁷, ki se v tej knjižici prvič pojavi v slovenskem prevodu.

Tretji podoben priročnik je dal v Benetkah 1749 natisniti župnik iz Štanjela na Krasu Jožef Cusani²⁸: »Christianus moribundus sanctissimis sacramentis poeni-

²¹ Prim. SBL II, 319—320.

²² Prim. SBL II, 411.

²³ Slovenski prevod je isti kot v niže opisani Škerlovi knjižici, kot opozarja Kidrič v SBL II, 411.

²⁴ Isti priročni obrednik je z nespremenjenim naslovom izšel ponovno v Trstu 1771, le da slovenski tekst ni zgolj ponatis, ampak je pisava nekoliko spremenjena; p. Pogačnik je namreč umrl že 1768.

²⁵ Prim. SBL III, 631—632.

²⁶ »Priporočanje duše« — lat.: »Commendatio animae« je precej obsežen oddelek Rimskega obrednika, ki vsebuje različne molitve, ki naj bi jih duhovnik molil pri bolniku, zlasti pri umirajočem, in ga tako »priporočil« božjemu usmiljenju.

²⁷ V SBL žal ni njegove biografije, omenja pa njegovo knjigo Kidrič v zvezi s Pogačnikom: SBL II, 411. — Karel Glaser, Zgodovina slovenskega slovstva, I. zvezek (Ljubljana 1894), ga na str. 174 imenuje »Kosanc in pravi, da je bil krščen v St. Petru pri Gorici, da je bil duhovnik v Sempasu in v Stanjelu.

tentiae, viatici, et extremae unctionis rite provisus...« Že v naslovu in še v predgovoru je omenjeno, da je knjigo namenil sobratom duhovnikom in da je na 286 straneh zbral latinske misli in navodila ter molitve, ki jih je našel pri številnih avtorjih (imenuje 6 sholastikov in 8 ascetov ter rimski obrednik). Dodal (prevedel?) pa je zelo dolge spodbudne slovenske nagovore, s katerimi naj bi duhovniki pripravljali bolnike na zakramente. Ponatisnil je tudi besedilo iz obrednika ter objavil nagovore po prejetih zakramentih. Vsega slovenskega besedila je približno za 75 strani zelo drobnega tiska, torej nekaj več kot četrtina knjige. »Priporočanje duše« ima samo v latinščini.

Tauffererjev priročni obrednik (1771 in 1772) je razdeljen na štiri neenako obsežne dele, čeprav kazalo célo knjigo imenuje »Pars prior«. Najprej so duhovnikove osebne molitve, ki so samo v latinščini (str. 3—116). Drugi del obsega obrednik za krst, spoved, obhajilo in maziljenje (str. 114—220) in je trojezičen: latinski, nemški in slovenski. Vsa pastoralna navodila, ki so deloma povzeta po obredniku, deloma pa drugačna (samostojna?), so latinska, obrednik v ožjem smislu pa je trojezičen v toliki meri kakor veliki obrednik, le pri spovedovanju navaja tudi slovenske spovedančeve besede (str. 144—146 in 152), ki jih veliki obrednik le nakazuje; pri maziljenju pa glede litanij na str. 211 omenja možnost, da jih kdo iz zadnjega dela knjige bere slovensko. Vendar slovensko besedilo iz obrednika ni zgolj prepis, ampak je navadno pisava drugačna (to velja splošno za vse tekste v vseh obravnavanih knjigah). Tretji del (str. 220—415) je Priročnik za pastoracijo umirajočih, ki ga je že naslov navedel kot posebnost knjige (v izdaji 1772) in ga je poudaril tudi Pohlin. Tudi tu so pastoralna navodila (latinska) zelo obsežna, a ne tako dolga kot pri Cusaniju. Veliko je slovenskih nagovorov in molitev od besed, ki spremljajo poljub križa, spovednih in obhajilnih molitev²⁹, do molitev v zvezi z maziljenjem in »papeževim« blagoslovom. Obsežne so molitve, ki naj bi jih molil ali vsaj poslušal umirajoči (del tega je tudi v tržaškem obredniku 1757 in 1771, a je drugače prevedeno, in v Škerlovi knjižici), v celoti pa je tudi tu natisnjen slovenski prevod »Priporočanja duše«³⁰. Čerti del (str. 415—532) je spet samo latinski, vsebuje pa pogrebne molitve in obsežno zbirko različnih blagoslovov.

Podrobnejša primerjava posameznih tekstov bi šele dovolila izreči sodbo o medsebojni odvisnosti ali samostojnosti teh slovenskih duhovnih pisateljev; naloga bi bila vabljava, tudi če ne bi hoteli izbrskati, od kod so dobili latinske ali nemške predloge, saj je večina tekstov v isti knjigi natisnjenih v vseh treh jezikih. Žal se doslej tega dela ni lotil ne slavist ne teolog.

Ko imamo tako pred seboj iz manj kot enega stoletja kar pet različnih priročnikov v 9 natisih za duhovno oskrbovanje bolnikov in umirajočih (pa morda sem še kakšnega prezrl), se danes temu precej čudimo, zlasti če upoštevamo, da so Slovenci šele ob smrtni postelji smeli slišati duhovnika iz tiskane knjige v celoti moliti v domačem jeziku³¹.

²⁹ Vsi ti molitveniki in priročniki nam omogočajo, da ugotovimo, kdaj in v kakšni obliki smo Slovenci dobili prve prevode posameznih latinskih molitvenih besedil in kako so se ti prevodi razvijali. Škerl, Cusani in Taufferer imajo npr. prevedeno molitev »Duša Kristusova«, litanije in druge.

³⁰ Treba bi bilo natančneje pregledati, katera besedila so v vseh teh knjižicah enako prevedena (čeprav morda ne enako zapisana), katera so pa naredili vsak po svoje. Vsi trije jezuiti so namreč vsaj nekaj časa skupno delovali v Ljubljani.

³¹ Ta misel seveda še ni dokazana teza, mogel pa bi se je kdo lotiti z vso natančnostjo.

Še bolj je to stanje čudno v širšem evropskem okviru, ker številni tiskani obredniki z obsežnimi nemškimi pa tudi poljskimi in češkimi prevodi latinskega bogoslužnega besedila pričajo, da so zlasti v srednji Evropi tisti čas tudi katoličani (morda zaradi protestantskih vplivov) smeli marsikaj več kot npr. v Italiji³². Če se zavedamo, da je Trubar tudi Slovincem (kot Luter Nemcem) prvi prevedel krstni obred v domači jezik³³, je morda intenzivnost naše katoliške obnove sovzrok, da duhovniki niso upali deliti zakramentov v domačem jeziku. Morda pa je pri tem soodločala tudi bližina Italije, ki je zlasti močno kulturno in versko vplivala v letih ob koncu 17. in v prvi polovici 18. stoletja, torej v dobi, ko so nastajale obravnavane knjige.

Celotna podoba o slovenščini v obrednikih seveda zahteva še obravnavanje mlajših obrednikov, tako ljubljanskih kot tudi tistih za severno slovensko ozemlje, kjer so uporabljali salzburški obrednik³⁴.

NA ROBU SRBOHRVATSKEGA (IN SLOVENSKEGA) ETIMOLOŠKEGA SLOVARJA

France Bezljaj

Filozofska fakulteta v Ljubljani

13

Neurnik . . . se ne vgane (Prešeren, Krst pri Savici)

V celotnem svojem delu je Prešeren uporabil samo okoli dvatisočsedemsto besed, vendar nekatere že njegovim sodobnikom niso bile splošno razumljive in jih kasnejši knjižni jezik ni sprejel. Naj za primer omenim glagol *drekáti*, ki po Pleteršniku pomeni »das Wort »drek« im Munde führen«¹. Ljudsko je še danes živo *odrekáti koga* »oklevetati, razvpiti« in *razdrekáti kaj* »raznesti, razvpiti«. Če pritegnemo zraven sbh. *drečiti*, *drečati*, ukr. *drekaty*, č. *dřečeti*, povsod v pomenu »vpiti, dreti se«, nam je jasno, da je to neka stara *-k-* podaljšava iste osnove, kakor jo imamo v sln. *dreti se*, *zadirati se*, sbh. *derati se*, *drijeti se*, mak. *dere se*, blg. *derà se*, p. *drzeć się*, gl. *drěć so*, dl. *drěš se* »kričati, vpiti«. Berneker, SEW I 321, tega *drekati* ni pojasnil, pravilno pa ga rešuje Skok, ERHSJ I 431. Drugi takšen glagol pri Prešernu je *vganiti se*, *vgane(m) se*, ki naj bi, sodeč iz

³² Prim. podatke v nav. Spitalovi razpravi, kjer na več mestih govori tudi o liturgičnem jeziku; v bibliografiji včasih omeni tudi jezikovne podatke. Zunaj njegovega območja pa je dejstvo, da so Hrvatje v Dalmaciji že 1540 dobili v celoti prevedeni Rimski obrednik in da ga je prevajalec Bartolomej Kačić uspel natisniti celo v Rimu v tiskarni kongregacije za širjenje vere: Ritual Rimski istomaccen slovinski po Bartolomeu Kalsichiu. Seveda je ta prevod nedvomno posledica stoletnih pravic, ki so jih uživali glagoljaši.

³³ Naslove Trubarjevih obeh obrednikov gl. v op. 3.

³⁴ V študiji, ki bi obsegala popolno gradivo, bi bilo treba upoštevati tudi slovenske tekste v obredniku, ki je bil za slovenske župnije v salzburški metropoliji tiskan že 1766 (za Koroško in Stajersko) in ga navaja Glaser v svoji Zgodovini (gl. op. 28) na str. 176: Appendix ad Rituale Salisburgense pro Locis et Curatis Sclavonicis . . . Salisburgi 1766. Ne Simonič ne Simoniti ga ne navajata in bi ga bilo treba še poiskati.

¹ F. Prešeren, Pesnitve in pisma. Kondor 1962. Uredil A. Slodnjak. Str. 291 komentira: » . . . po stari šegi še drekaajo — prostaško, ljudsko besedo, ki je povrh še tuje korenine . . .